

Հարգելի՛ ընթերցող.

ԵՊՀ հայագիտական հետազոտությունների ինստիտուտը, չհետապնդելով որևէ եկամուտ, իր կայքերում ներկայացնելով հայագիտական հրատարակություններ, նպատակ ունի հանրությանն ավելի հասանելի դարձնել այդ ուսումնասիրությունները:

Մենք շնորհակալություն ենք հայտնում հայագիտական աշխատասիրությունների հեղինակներին, հրատարակիչներին:

Մեր կոնտակտները՝

Պաշտոնական կայք՝ <http://www.armin.am>

Էլ. փոստ՝ info@armin.am

Վատմական հուշարձանների և կուլտուրական մյուս արժեքների պահպանության նկատմամբ հոգատարությունը Հայկական ՍՍՀ Բաղախացիների պարտքն է, պարտականությունն է:

(ՀՍՍՀ սանմանագրություն, հոդված 66)

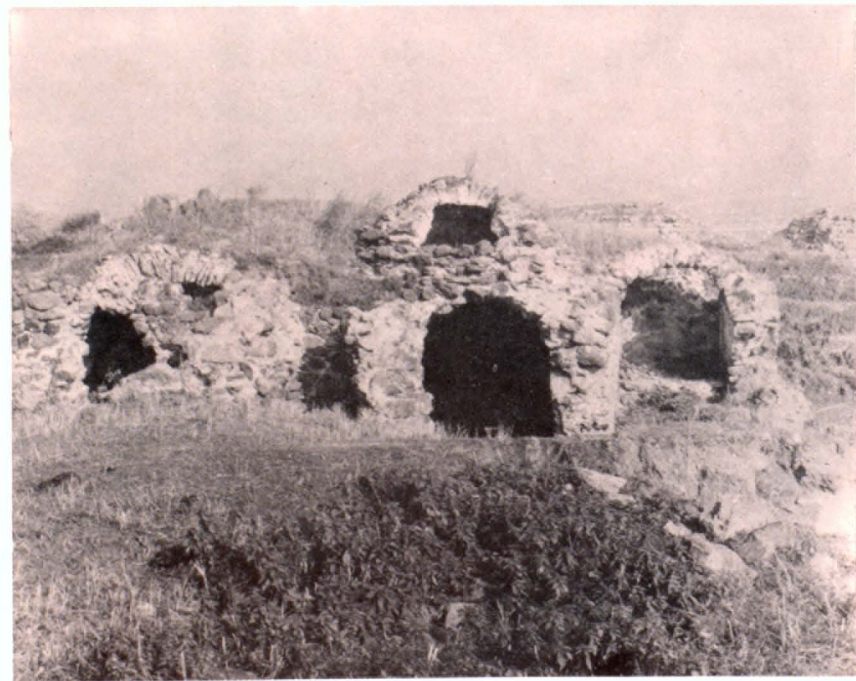
Հայկական ՍՍՀ Ստեփանավանի շրջանում՝ Լոռի-բերդ գյուղից դեպի արևելք լեռնային բնության դյուբիչ միջավայրում են գտնվում Ֆեոդալական Հայաստանի մայրաքաղաքներից մեկի՝ Լոռի-բերդի կամ Լոռի ավերակները: Որպես հյուսիսային Հայաստանի Գուգարք նահանգի անառիկ բերդաքաղաք հիմնադրվել է Անիի Բագրատունիների Կյուրիկյան ճյուղի ներկայացուցիչ՝ Գավիթ Անհողինի (989—1048 թթ.) կողմից ու Շամշուղեից այստեղ է փոխադրվել Տաշիր-Չորագետի թագավորության մայրաքաղաքը: Քաղաքատեղի ընդարձակ մնացորդների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Լոռի տեղի ընտրությունը և քաղաքի բաղադրամասերի տեղաբաշխումը կատարվել է Բագրատունյաց թագավորու-

Քաղախացիական շենք

Քաղախացիական շենքի ներքին տեսքը

Բաղնիք

թյան մայրաքաղաք Անիի նմանությամբ: Քաղաքատարածությունը գրավում է Չորագետ և Մխիթանա գետերի խոր ձորերի միջև ընկած մոտավորապես եռանկյունաձև սարահարթը: Բնականորեն առափկ այդ հրվանդանի վրա հաջորդաբար սփռված էին բուն քաղաքը կամ շահաստանը և միջնաբերդը, իսկ արվարձանները գտնվում էին հիշյալ ձորերով հիմնական քաղաքատարածությունից անջատված Ամրակից (կամ Աղ-շահար) և Կենդագեղ կոչված սարահարթերի վրա: Կապը դրանց հետ իրականացվում էր Մխիթանա և Չորագետ գետերի վրա ձրգված կամուրջների միջոցով (առաջինը ամբողջապես վերականգնվել է վերջին տարիներին, իսկ երկրորդից պահպանվել է միայն ձախափնյա խելը):

Միջնաբերդը տեղադրված էր հրվան-

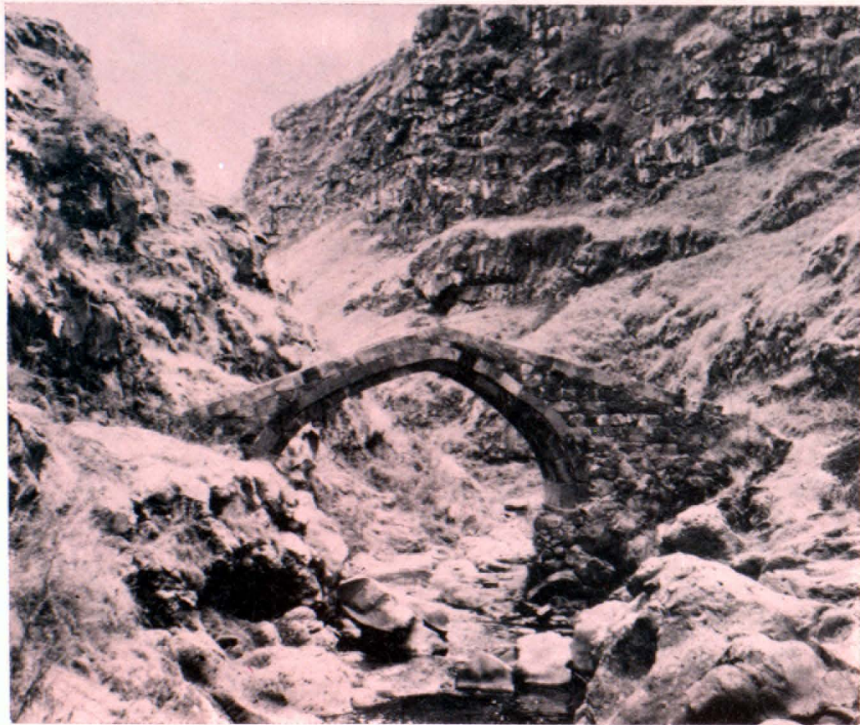
Բաղնիքի շրտառ խողովակները

դանի սրածալր վերջավորության վրա, գրադեցնելով 9 հա տարածություն: Այն հուսալի կերպով ապահովված էր հաջորդաբար մի քանի շերտով հավելված պաշտպանական հզոր պատերով (հաստությունը տեղ-տեղ հասնում է 20 մ), որոնք 214 մ ընդհանուր երկարությամբ ձգված են Մխիթանայի ձորից մինչև Չորագետի ձորը (պահպանվել են զգալի բարձրությամբ): Միջնաբերդի կամարակապ դարպասը բացվում է պարսպապատի հյուսիս-արևելյան հատվածում: Գրուի կողմից պարսպապատի ուղղությամբ ձգվում էր խանդակ, որը պաշտպանական նկատառումներով ստորգետնյա առվի միջոցով լցվում էր ջրով: Պաշտպանական նպատակների էր ծառայում նաև գաղտնուղին կամ «ջրի ճամփան», որը միջնաբերդի հյուսիս-արևելյան անկյունից իջնում էր դեպի Մխիթանայի ձորը և դուրս էր գալիս այնտեղ աղբյուրի շուրջը կառուցված բուրդի մեջ: Միջնաբերդի տարածքում պահպանվել են երկու հին բաղնիքների ավերակներ (մեկը Չորագետի ձորեզրին, մյուսը՝ բերդամիջի ճանապարհի մոտ), ինչպես նաև քաղաքացիական (բոստ երևույթին հետազայում մզկիթի վերածված) մի շենք ու բնակելի տների մնացորդներ:

Շահաստանը (շուրջ 25 հա մակերեսով) ձգվում էր հիշյալ պաշտպանական գծից առաջ, դեպի հյուսիս-արևմուտք և կից սարահարթից անջատված էր երկրորդ պարսպապատով, որը միջնաբերդի պարսպապատից հեռու էր 700 մ (տեղում պահպանվել են դրանց հետքերը): Բացի պաշտպանական այդ երկու հզոր գծերից, շրջակա ձորերում (թշնամու ներթափանցման համար մատչելի տեղերում) կառուցված էին պաշտպանական լրացուցիչ պատեր: Ինչպես Անիում ու միջնադարյան Հայաստանի մյուս քաղաքներում, չորհրդի պաշտպանական միջոցների նկարագրված համակարգը (ներառյալ նաև ջրամատակարարման), ենթարկված էր մեկ հիմնական նպատակի՝ ապահովել

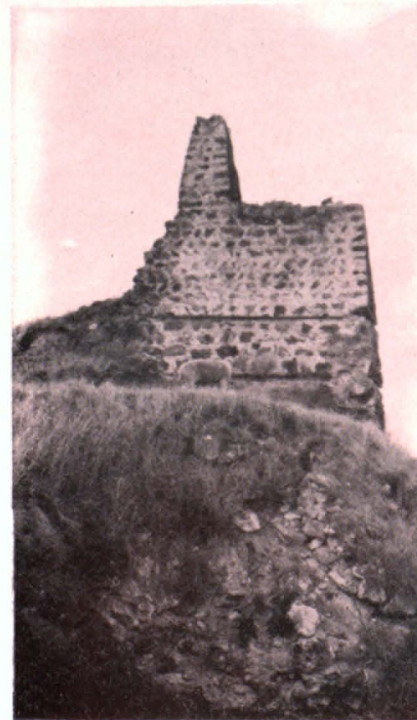

Հատված միջնաբերդի պարսպապատից

Կամուրջ Միսխանա գետակի վրա

Աշտարակ միջնաբերդի պարսպապատին

բերդաքաղաքի պաշտպանական բարձր հատկանիշները, որոնց շնորհիվ Լոռի-բերդը անառիկի համբավ ստացավ:

Մեծ զոհերի գնով սելջուկների էմիր Ղզիբի հրոսակները 1105 թ. գրավեցին Լոռին: Վրաց թագավոր Գավթի Շինարարի օրոք Լոռին միացվում է Վրաստանին ու հանձնվում վրաց Օրբելյան իշխաններին իբրև տիրույթ: Գնորգի 111-ի և նրա դստեր՝ Թամար թագուհու ժամանակ արքունիքին մատուցած ծառայությունների համար Լոռին հանձնվում է ամիրսպասալար Սարգիս Ջաքարյանին, որից հետո անցնում նրա որդուն՝ ամիրսպասալար Ջաքարի Մխարզրձեղուն (Երկայնարագուկին):

Ջաքարյանների օրոք Լոռում ծավալվել են շինարարական աշխատանքներ: Ամրացվել են քաղաքապարիսպները, կառուցվել կամուրջներ ու այլ շինություններ: Քաղաքի աճած նշանակության մասին է վկայում այստեղ համահայաստանյան եկեղեցական ժողով գումարելու փաստը, որին մասնակցել են հայ եկեղեցու նշանավոր գործիչներ՝ Մխիթար Գոշր, Խաչատուր Տարոնացին, Հովհաննես Սանահնեցին և ուրիշներ:

Ողբերգական է բերդաքաղաքի հետագա պատմությունը: 1228 թ. Խորեզմի շահ Ջալալդդինի հրոսակները պաշարում են քաղաքը, ավերում նրա արվարձանները, սակայն չեն կարողանում խորտակել բերդի դիմադրությունը: 1238 թվականին, երբ այն ժառանգարար անցել էր Ջաքարի որդուն՝ Եահնշահին, Լոռին պաշարվում է մոնղոլական Ջաղաթայ խանի հրոսակների կողմից, զժխորությամբ գրավվում ու դաժան ասպատակության ենթարկվում: Այնուհետև շուրջ 200 տարի Լոռին ձեռքից ձեռք է անցնում, այդ թվում վրաց Օրբելյան իշխանական տոհմի ներկայացուցիչների: 1430 թ. օտար զավթիչները նորից տիրում են Լոռին, սակայն շուտով ստիպված են լինում այն վերադարձնել Օրբելյաններին: Հետագա դարերում բերդա-

քաղաքը հետզհետե ամայանում է: Նրա ավերակների վրա առաջանում է լոռի-բերդ գյուղը, որը շրտմատակարարման դժվարությունների ու այլ անհարմարությունների պատճառով 1925—1931 թթ. տեղափոխվում է քաղաքատեղի սահմաններից դուրս՝ դեպի արևմուտք, հիմք դնելով այժմյան լոռի-բերդ գյուղին: Քաղաքատեղում 1966—1967 և 1969—1973 թթ. հնագիտական պեղումներ է կատարվել, որոնց ընթացքում գտնվել են բրոնզի, վաղ երկաթի ժամանակաշրջաններին ու միջնադարին վերաբերող հետաքրքիր նյութեր:

Խաչաբ

Հարությունյան Վարդգատ Մարտիրոսի
Լոռի-բերդ կամ Լոռ

Մասն. խմբագիր՝ Գ. Ս. Շախկյան
Խմբագիր՝ Ս. Վ. Ստեփանյան
Նկարիչ՝ Ս. Ս. Մկրտչյան
Տեխն. խմբագիր՝ Ա. Գ. Ասրյան
Վերստուգող սրբագրիչ՝ Գ. Հ. Ղազարյան

© 2002 պատմության և կուլտուրայի
հուշարձանների պահպանության ընկերու-
թյուն

Հանձնված է շարվածքի 21.07.1986 թ.:
Ստորագրված է տպագրության
14.07.1987 թ.: Ֆորմատ՝ 84×108¹/₃₂
Թուղթ՝ «Կավճապատ», տպագր. 0,42
պայմ. մամ. հրատ.՝ 0,4 մամ.: Պատվեր
784: Տպաքանակ 10000: Գինը 15 կոպ.:
ՀՄՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրա-
ֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետա-
կան կոմիտեի №2 տպարանի մասնաճյուղ,
Երևան, Մարշալ Բաղրամյանի պող. №26: